

ПРИДЕСНЯНСЬКА КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Є ЕЛІТА – Є ДЕРЖАВА?

Історія України XVII-XVIII століть, на превеликий жаль, малодосліджена, а відтак і досі послуговуємося здебільшого історіографічними компіляціями. Ми не маємо монографій про гетьманів І. Брюховецького, В. Многогрішного, І. Самойловича, сучасних незаідеологізованих досліджень як про їхні часи правління, так і гетьманство К. Розумовського. У багатьох працях з історії Гетьманщини для підтвердження тих чи інших тез, міркувань запозичується набір аргументації, фактажу одночасно з двох згаданих століть. Тим часом правління кожної гетьманської команди відрізнялося одне від одного. Податки, ціни, наприклад, при І. Мазепі мали інші виміри, ніж при гетьманстві І. Скоропадського. Команда І. Самойловича вирішувала дещо відмінні завдання від соратників Д. Апостола. Не визначивши політичної спрямованості, конкретики дій гетьманських урядовців, не можна скласти цілісне уявлення про епоху Гетьманщини, зробити більш-менш об'єктивні висновки.

У цьому зв'язку монографія Володимира Кривошеї “Національна еліта Гетьманщини (персональний склад і генеалогія козацької старшини: 1648-1782)”, яка щойно видрукувана видавництвом “Бібліотека українця”, є важливою спробою зробити внесок у формування підґрунтя окресленої вище проблематики.

У полі зору дослідника - персональний склад гетьманських команд від гетьмана Б. Хмельницького до К. Розумовського. Автор, спираючись на архівні джерела, зокрема реєстри, компути, синодики, судові справи тощо, повертає із забуття прізвища тих, хто лідирував у козацькому середовищі, а потім складав оточення гетьманів. Саме старшинська еліта у процесі становлення стимулювала поширення ідеї самостійності України. Не можна не погодитися з думкою В. Кривошеї: “Нація, яка не має власної державності, вимушена породжувати еліту, метою діяльності якої стає досягнення цієї державності. Таким чином, процес становлення національної еліти - це процес опозиційний існуючому суспільству і державним порядком”/с. 7/.

Книга дослідника містить тисячі красномовних родовідних, біографічних подробиць з життя старшин. Так, наприклад, Яків Золотаренко за правління Мазепи очолював Прилуцьку сотню, як мазепинець був репресований. З дослідження дізнаємося, що у коло гетьмана він потрапив не випадково. Мазепа підтримав онука Ганни Золотаренко, дружини Богдана Хмельницького.

Праця В. Кривошеї дає компетентну відповідь на питання, за якими визначальними принципами формувались гетьманські команди, як склалися долі провідних діячів Гетьманщини. Так, дорошенківці, які у 1670-х роках перейшли на Лівобережжя і зайняли ключові пости на Гетьманщині, незабаром зажадали переділу влади на власну користь. Цінною для історичної науки є думка В. Кривошеї про те, що ударною силою перевороту 1687 року були охочі полки, у складі яких переважали вихідці з Правобережжя.

Оскільки дослідження “Національна еліта Гетьманщини (персональний склад і генеалогія козацької старшини: 1648-1782 рр.)” спирається на величезний обсяг документального матеріалу, який стане у пригоді майбутнім дослідникам, хотілося б висловити ряд доповнень до версій, фактажу автора. Так, на сторінці 116 читаємо, що у І. Брюховецького генеральним писарем у 1665-1669 роках був Захар Іванович Шийкевич. Насправді він під час перебування у 1665 році у Москві був заарештований і відправлений на заслання. До речі, З. Шийкевич служив у І. Виговського, а після повернення з Сибіру бачимо його у колі найбільш довірених старшин гетьмана Мазепи. Автор на 178 сторінці пише, що “колишній багаторічний писар (1669-1676) у Дорошенка Михайло Вуяхевич у 1683 р. став суддею генеральним”. Але у чолобитній старшини на Самойловича зазначається: “Судейського уряду уже четырех лет не отдает, для того, что никого за доброго человека не имеет и хочет, чтоб тот судейский уряд за великие деньги был куплен”. Тобто це означає, що Вуяхевич мав уряд звичайного судді. Через те він і був зацікавлений у перевороті 1687 року.

Викликають сумнів занижені дані в таблиці “Чисельність війська, яке пішло з гетьманом І. Мазепою”. Автор не враховує, що у Батурині 2 листопада 1708 року при обороні гетьманської столиці загинув основний склад сердюцьких полків Дмитра Чечеля, Якова Покотила, Денисова, Максимова. Після батуринської різні у згаданих підрозділах, як свідчить одне джерело, “и трехсот человек не будет”. На сторінці 204 натрапляємо на такий висновок: “Факти свідчать про активну антимазепинську позицію багатьох козацьких старшин”. Справді, у чолобитних після поразки Мазепи прохачі, аби позитивно вирішити земельні майнові питання, намагалися засвідчити перед владою свою непричетність до повстання. Адаж лише за натяк про участь у ньому на боці мазепинців засиляли до Сибіру. У згаданих документах - типова тогочасна фразеологія пристосуванців, а не їх активна позиція. Навіть мазепинці, які потрапили в полон після Полтавської битви, змушені були, аби полегшити свою участь, говорити, що “в совітах ни в каких с ним, Мазепою, никогда не бывали”.

Є в книзі й інші моменти, які варті дискусії, полемічного обговорення. Не вважаємо це за недолік. Оскільки переглянутий В. Кривошеєю масив документів, свідчень XVII-XVIII століть не претендує на всеохоплюваність. Новознайдене джерело зможе внести суттєві поправки, корективи у трактування дій тієї чи іншої особистості і доповнити висновки дослідника. Важливо ж те, що книга дає велику фактологічну поживу для багатьох історичних дослідів, студій. Вона стане добрим помічником у написанні майбутніх монографій про гетьманів, у реконструкціях реалій їхньої доби.

Сергій Павленко.